

Streszczenie

Przedmiotem badań w niniejszej dysertacji jest tożsamość kulturowa młodego pokolenia emigracji rosyjskiej pierwszej fali. Temat ten wpisuje się w zakres badań, którym zajmuje się nauka zwana emigrantologią. Do najważniejszych centrów naukowych zajmujących się tą problematyką należy zaliczyć Międzynarodowy Komitet Sławistów oraz Dom Rosyjskiej Zagranicy im. Aleksandra Sołżenicyna w Moskwie. W dużej mierze dzięki tym inicjatywom wiemy coraz więcej na temat emigracji rosyjskiej, wydawane są bowiem nowe publikacje, organizowane konferencje.

W dysertacji analizowana jest tożsamość kulturowa młodego pokolenia emigrantów zakładając, że poddani oglądowi są przedstawiciele emigracji mieszkający w Paryżu (określanym kulturową stolicą emigracji rosyjskiej) i urodzeni po 1900 roku. Ponadto dopełniającymi warunkami przy określeniu źródeł i materiału badawczego były: wspólne przeżycie pokoleniowe, opuszczenie Rosji po wygranej bolszewików, mieszkanie i tworzenie w Paryżu w okresie międzywojennym, zajmowanie się głównie literaturą oraz pozostawienie po sobie wspomnień w formie autobiografii lub dzienników, wyodrębnienie się z masy i świadome określenie nowym młodszym pokoleniem, uczestniczenie w sporze „ojców” z „synami”.

Podstawowym źródłem badawczym pisanym stała się literatura wspomnieniowa, gdyż po pierwsze emigrantologia jest w dużej mierze związana z literaturą, a po drugie uznaliśmy autobiografie za najbardziej osobiste świadectwo życia, w którym odnaleźć można odpowiedzi na pytania związane z tożsamością kulturową. W pracy znalazły się zatem następujące dzieła: Władimira Warszawskiego *Niezauważone pokolenie* (*Незамеченное поколение*), Gajto Gazdanowa *Nocne drogi* (*Ночные дороги*), Borysa Popławskiego *Dzienniki* (*Дневники*), Wasilija Janowskiego *Pola Elizejskie. Księga pamięci* (*Поля Елисейские. Книга памяти*), Niny Berberowej *Podkreślenia moje* (*Курсив мой*), Borisa Vildé *Dziennik i listy z więzienia. 1941-1942* (*Дневник и письма из тюрьмы. 1941-1942*). Każdemu z powyższych autorów poświęcony został odrębny rozdział, stąd też w nazwach rozdziałów pojawia się określenie „studium przypadku”. Wyszliśmy z założenia, że badanie przypadków pozwala na generalizację wniosków. Co więcej analiza pojedynczych przypadków dostarcza trafniejszych odpowiedzi aniżeli badanie zjawisk masowych, bezimiennych, anonimowych.

Praca podzielona została na następujące części: Wstęp, siedem rozdziałów, Zakończenie oraz Bibliografię oraz Streszczenie w języku angielskim.

We Wstępie podane są przedmiot i zakres badań oraz założenia metodologiczne. Metody badawcze, które zostały wybrane jako narzędzia pozwalające na analizę materiału badawczego nie są homogeniczne. Wynika to z faktu, że rozprawa jest interdyscyplinarna, dlatego też pojawiły się tu rozważania z zakresu antropologii kulturowej, a przede wszystkim teoria Arnolda van Gennepa na temat obrzędów przejścia, których każdy człowiek doświadcza w obliczu życiowej zmiany (zmiana statusu społecznego, zmiana przestrzenna, przechodzenie do kolejnej grupy wiekowej itp.). Van Gennep wyróżnia trzy fazy: okres separacji jednostki, okres przejścia i okres włączenia. Model zaproponowany przez badacza posłużył jako wyjaśnienie struktury przemian, jaka dokonywała się bądź nie, w tożsamości kulturowej młodszego pokolenia. W rozprawie model ten nie stał się jednak matrycą nakładaną automatycznie do sylwetki każdego z ekspatriantów, staraliśmy się raczej stawiać przed każdym z badanych tu pisarzy pytania, na które odpowiedzi poszukiwaliśmy w tekstach. I tak interesowały nas rozwiązania następujących dylematów:

- Jakimi były powody podjęcia decyzji o wyjeździe z Rosji?
- Jak przebiegał codzienny proces zadomowienia się w nowej rzeczywistości?
- Co symbolizowały: dom, ojczyzna, tradycja, religia?
- Czy pojawiało się uczucie tęsknoty za ojczyzną, domem, dawnym życiem, chęci powrotu?
- Czy ów emigrant interesował się tym, co działo się w ZSRR?
- Czy fascynował się kulturą zachodnią, czy chętnie się integrował?
- Czy uczył się języka obcego, czy tworzył w tym języku?
- Czy czuł się Rosjaninem czy zachodnim Europejczykiem?

Ważną kwestią była również odpowiedź na pytanie: co jest dla niego, jako emigranta, najistotniejsze w sensie aksjologicznym, a na co bezpośredni wpływ miało życie na emigracji?

W rozprawie stosowane były także takie metody jak: biograficzna (metoda dokumentów osobistych), której przedmiotem analizy jest przebieg ludzkiego życia jako wycinek rzeczywistości społecznej i kulturowej; metoda literacko-kulturowa; historyczna, socjologiczna, komparatystyczna, analityczno-dedukcyjna, opisowo-syntetyzująca.

W Rozdziale I zatytułowanym *Ujęcie teoretyczne* wyjaśnione zostały podstawowe pojęcia, które używane były w toku analiz. Najważniejszym z nich była tożsamość i tożsamość kulturowa. W literaturze naukowej można napotkać wiele ujęć tych terminów (podajemy je w rozprawie), dla nas jednak najtrafniejszymi definicjami tożsamości były te autorstwa Marii Jarymowicz, iż tożsamość to posiadane przez człowieka wyobrażenia własnej osoby oraz Charlesa Taylora, który uznał, że tożsamość człowieka sprowadzić można do dylematu: kim jestem? Pojęcie tożsamości kulturowej wiążemy z terminami swojskości i obcości, gdyż człowiek definiuje się kulturowo zawsze w opozycji do innego. Jest to identyfikacja z konkretną kulturą poprzez idee, tradycje, wzory kultury, symbole, gesty, zachowania, zwyczaje, rytuały, święta, język czy religię. Mówiąc ogólniej jest to przywiązanie aksjologiczne do danej kultury.

Badając tożsamość kulturową młodego pokolenia emigracji rosyjskiej wyszliśmy z założenia, że choć byli to ludzie młodzi, bez życiowego doświadczenia, to jednak urodzeni w kulturze rosyjskiej, mówiący po rosyjsku i znający rosyjskie tradycje. Niemniej jednak znaleźli się oni w obcej im kulturze zachodniej Europy, z którą chcieli się asymilować bądź też nie. Dlatego też ich tożsamość kulturową badaliśmy opierając się na opozycji: „rosyjskość” – „europejskość”. Innymi słowy odnieśliśmy się do znanego i zakorzenionego w kulturze rosyjskiej dylematu kulturowej konfrontacji Rosji z Zachodem. Przytoczyliśmy przykłady z historii m.in. prób zreformowania Rosji na wzór europejski przez Piotra I, a także dyskusji toczonych przez filozofów i historyków na temat miejsca Rosji w świecie (spór słowianofilów z okcydentalistami). Określiliśmy także czym w naszym rozumieniu jest „rosyjskość” oraz „europejskość”. Pierwsza opiera się na takich cechach jak: prawda nastawiona na sprawiedliwość i sumienie, prawosławie bizantyjskie, rola sztuki w kształtowaniu się tożsamości kulturowej, mesjanizm, istotna rola państwowości. „Europejskość” natomiast rozumiemy jako ideę, która mieści w sobie takie wartości jak grecki typ myślenia i etykę, rzymskie prawo, chrześcijaństwo, humanizm i antropocentryzm, podmiotowość osoby oraz społeczeństwa. Zauważyliśmy, że młode pokolenie emigracji rosyjskiej stanęło wobec dylematu: czy pójść śladami starszego pokolenia i wspierać tradycje kultury rosyjskiej czy jednak pójść własną drogą i czerpać z europejskich wzorów kulturowych.

W dalszej części analizowaliśmy pojęcia emigracji i emigranta, a także znane w historii przyczyny emigracji oraz to jak wyglądało życie codzienne ekspatriantów rosyjskich z punktu widzenia społecznego i prawnego.

Opisane zostały także zagadnienia pokolenia, podziałów generacyjnych w tym sporu „ojców” z „synami”, jaki miał miejsce w środowisku emigracji rosyjskiej pierwszej fali. Wiemy, że w łonie owej emigracji wyróżnić można co najmniej trzy pokolenia: starsze „ojców”, czyli tych urodzonych przed 1900 rokiem, młodsze „synów” urodzonych po 1900 roku oraz generację dzieci czyli tych, którzy urodzili się tuż przed wyjazdem na emigrację lub już po osiedleniu się rodziców na uchodźctwie. Kategoria pokolenia zawiera w sobie wiele cech: biologiczną (podobny czas narodzin), socjologiczną (przynależność do konkretnego środowiska, grupy, organizacji), literacką i psychologiczną (rozczarowanie wobec autorytetów, potrzeba zmian), co wspólnie wpływa na związek pokoleniowy, który tworzy wspólne treści pokoleniowe. Istotnym z punktu widzenia niniejszej rozprawy był również związek pokoleniowy, który opierał się na wspólnym przeżyciu wydarzenia historycznego, jakim była ucieczka z Rosji przed bolszewikami, a także doświadczenie emigracji.

Ponadto, jako że tożsamość kulturową analizuje się w opozycji swój-obcy, uznaliśmy, że badanie tożsamości kulturowej także w kontekście pokoleniowości jest uzasadnione, gdyż generacje często konfrontują się ze sobą. Było tak również w przypadku starszego i młodsze pokolenia emigracji. Nieuniknionym był fakt, że pomiędzy pokoleniami, różniącymi się w znacznym stopniu, musiały wyniknąć konflikty. Natomiast określenie swoich poglądów, a także wynikające z tego spory między poszczególnymi grupami, pomogły, paradoksalnie, uporządkować świat emigrantów. Zaznaczyliśmy, że utożsamianie się z konkretną grupą emigracji pozwalało uchodźcom identyfikować się z określonymi wartościami, obierać ścieżki czy to twórcze, czy życiowe zgodne z ich przekonaniem.

W tej części pracy przyjrzelśmy się również kategorii „niezauważonego pokolenia”, która powstała w odniesieniu do badanej w niniejszej rozprawie grupy młodszych uchodźców. Określenie to stworzył Władimir Warszawski (reprezentant „synów”), który zatytułował w ten sposób swoją książkę autobiograficzną. Pisarz zauważył, że należy do pokolenia ludzi żyjących niemal na marginesie historii i świata, odrzucanych przez autorytety, niezrozumianych, ale wnoszących poprzez swoją twórczość wartości istotne dla rosyjskiej kultury. Co więcej generacja ta poszukiwała swojej tożsamości kulturowej, ale także ścieżek twórczych. Byli to bowiem ludzie zajmujący się różnymi dziedzinami: literaturą, sztuką, muzyką, polityką czy religią. W rozprawie podkreślone zostało, że niektórzy z nich, zwłaszcza artyści, odnajdywali się w nurtach awangardowych (dadaizm, surrealizm) tak popularnym w ówczesnej Europie zachodniej, ale również w Rosji radzieckiej. Młodzi ekspatrianci organizowali się również w stowarzyszeniach („Гарпанак”, „Чеpez”, „Союз

молодых поэтов и писателей”, „Цех поэтов”, „Перекресток”), dzięki którym ich twórczość mogła zostać zaprezentowana szerszemu środowisku odbiorców.

Końcowy fragment rozdziału poświęcony jest analizie gatunków: autobiografii, memuarów, dzienników. Autobiografie pisarzy emigracyjnych wpisują się w szerszy kontekst rosyjskiego piśmiennictwa literatury osobistej. Główną cechą autobiografii jest zatem chęć wyodrębnienia się jednostki z grupy. Zwróciliśmy w tym miejscu również uwagę na fakt, że w warunkach emigracyjnych powstało wiele biografii, które podzielić można ze względu na fakt ich powstania na: utwory napisane w okresie międzywojennym (lata 1920–1939), utwory opowiadające o czasach Drugiej wojny światowej, dzieła opublikowane w okresie powojennym (lata 50. – lata 80.)

Rozdział II nosi tytuł *Polityczne, religijne i artystyczne drogi życiowe młodego pokolenia. Studium przypadku Władimira Warszawskiego*. Przedstawiony został tu skrótowo biogram pisarza, który to zabieg uznaliśmy za uzasadniony ponieważ badając tożsamość kulturową emigranta nie sposób nie odnieść się do jego doświadczeń życiowych.

Jak zostało wspomniane Warszawski jest autorem książki autobiograficznej *Niezauważone pokolenie*, w której przedstawia cechy owej generacji. Dzieli ją na trzy grupy: tych, emigrantów, którzy angażowali się politycznie, tych, poszukujących swoich ścieżek na drodze duchowości i religii oraz tych poświęcających swoje życie sztuce. Do pierwszej grupy pisarz zaliczał młodych przedstawicieli interesujących się nurtem euroazjatyizmu, ale także emigrantów chcących połączyć komunistyczne hasła z ideami patriotycznymi i nacjonalistycznymi. Warszawski zwrócił również uwagę na popularność jaką zyskiwały organizacje o charakterze faszystowskim, które przyciągały młodych w taki sam sposób jak socjalizm ich ojców.

W rozprawie, analizując tekst Warszawskiego, poruszyliśmy problem kolejnej grupy, zaangażowanej przede wszystkim w życie religijne. Powstała ona zdaniem pisarza z potrzeby poszukiwania wartości duchowych, gdyż emigranci byli przekonani, że wszystkie wydarzenia, które miały miejsce w ich ojczyźnie spowodowane były zapomnieniem Boga. Warszawski opiera się tutaj na wytycznych ważnego dla tej grupy stowarzyszenia Русское студенческое христианское движение oraz gazecie, w której młodszy emigranci mogli publikować: „Вестник Русского студенческого христианского движения”.

Ostatnią grupę stanowili artyści, pisarze i aktywiści społeczni, którzy zamieszkiwali paryską dzielnicę Montparnasse. Ci emigranci poprzez sztukę i swoją twórczość wyrażali poczucie wyobcowania, niezauważenia czy samotności.

Zauważyliśmy, że Warszawski tworzy w swym tekście obraz młodego pokolenia emigracji rosyjskiej, która podobnie jak starsze pokolenie wypełniała misję emigracji, czyli stawała w obronie wartości rodzimych, a przede wszystkim rosyjskiej idei polegającej na obronie godności ludzkiej.

W Rozdziale III pod tytułem *W poszukiwaniu istoty człowieczeństwa. Studium przypadku Gajto Gazdanowa* opisane zostały zagadnienia tożsamościowe w twórczości owego autora, a przede wszystkim jego dzieło o charakterze wspomnieniowym – *Nocne drogi*. Podobnie jak w poprzednim rozdziale, tu również przyglądamy się sylwetce pisarza, a także jego poglądom na temat tożsamości kulturowej młodego pokolenia.

Zauważyliśmy, że postrzeganie świata opierało się w wypadku tego twórcy na dwóch filarach: filozofii egzystencjalnej oraz własnym doświadczeniu. Gazdanow posługując się swoim przykładem kreśli obraz rosyjskiego emigranta, którego przepełnia uczucie nostalgii i cierpienia. Emigrant tęskni bowiem za domem rodzinnym, miejscami, w których się wychował i które są mu bliskie. Tęskni za krajem, który dobrze zna i przede wszystkim za rodzimym językiem.

Kolejnym ważnym elementem, wpływającym na tożsamość pisarza jest jego doświadczenie wojny. To ona zmusiła go do ucieczki za granicę i zmieniła życie – musiał szybciej wejść w dorosłość i rozpocząć życie na własną rękę.

W rozprawie podkreślone zostało, że *Nocne drogi* to powieść, w której autor jest jednocześnie narratorem-obszawatorem, paryskim taksówkarzem opisującym świat zewnętrzny. Miasto pełni w tekście rolę symbolu, który w sposób metaforyczny oddaje filozofię pisarza, w jakiej zawiera się przestrzeń jego doświadczenia egzystencjalnego.

Należy zauważyć, że podróż stała się również ważnym motywem w twórczości pisarza, co widać zwłaszcza w tytułach jego dzieł: *Historia jednej podróży* (*История одного путешествия*), *Lot* (*Полѐт*), *Nocne drogi* (*Ночные дороги*), *Pielgrzymi* (*Пилигримы*). Jednak Gazdanow rozumiał ją nie dosłownie, a metaforycznie – jako drogę i sens życia.

Innym istotnym motywem dla zrozumienia tożsamości autora *Nocnych dróg* jest praca, którą pojmował jako cnotę. Praca w jego ujęciu, łączona musi być z przymiotami takimi jak pożyteczność i poczucie obowiązku, które później winny być nagrodzone. Praca, zdaniem pisarza, niesie w sobie pierwiastek moralny ponieważ człowiek, poprzez jej wykonywanie, oddaje część siebie, za co później jest wynagradzany.

W analizie zaznaczyliśmy, że Gazdanow czuł się Rosjaninem, ale nauczył się francuskiego argotu i biegle się nim posługiwał. Pisał natomiast w języku rosyjskim. Łączył

w swoim piarstwie pierwiastki racjonalizmu europejskiego ze wschodnim mistycyzmem. Stał się twórcą doskonale spajającym tradycję rosyjską z wpływami literatury i filozofii europejskiej.

Rozdział IV zatytułowany został „*Zaprojektowana*” tożsamość kulturowa. *Studium przypadku Borysa Popławskiego*. Pisarz ten pozostawił po sobie *Dzienniki*, które różnią się tematycznie od innych poruszanych w niniejszej rozprawie tekstów ze względu na to, że Popławski skupia się głównie na sobie samym, swoich emocjach i doświadczeniach. Bardzo rzadko wspomina o otaczającej go rzeczywistości. Doszliśmy do wniosku, że Popławski opisuje m.in. to, w jaki sposób dokonuje kreacji samego siebie wobec świata zewnętrznego narzucając mu własny projekt swojego geniuszu, oryginalności, wolności absolutnej. Prezentuje także swoje religijne oblicze, przepełnione nastrojami mistycznymi, okultystycznymi i głęboko duchowymi.

Pisarz już za życia uznany był za bardzo utalentowanego, ale również niedocenionego. Jednocześnie zaliczano go (dzięki także własnej świadomej kreacji) do grona poetów przeklętych (*poetes maudits*). Niezgoda na rzeczywistość, przeświadczenie o niedoskonałości świata staje się, naszym zdaniem, motywem dla twórczego działania poety. Ponadto Popławski żył w nędzy, ale należy zauważyć, iż świadomie obrał taką drogę. Odmawiał podjęcia pracy (nierozwijającej go twórczo) kosztem życia w ubóstwie.

W rozprawie staraliśmy się uwypuklić fakt, iż przyczyną poszukiwania przez autora *Apollona Biezobrazowa* tożsamości było poczucie niezrozumienia siebie oraz ogromna samotność. Pragnął, aby go zapamiętano i żeby nie umarł w niesławie. W przypadku Popławskiego można mówić o kilku poziomach jego prób wyodrębniania się. Po pierwsze, zaczynając od tej najszerszej perspektywy, był on Rosjaninem pośród Francuzów i w ten sposób jego narodowość stała się wyróżnikiem. Po drugie, w grupie emigracji wyróżniał się młodym wiekiem i dlatego przynależał do młodszej generacji uchodźców. Po trzecie, w najwęższym rozumieniu poczucia odrębności, pisarz wśród swoich rówieśników odznaczał się wyjątkowością i oryginalnością w piarstwie, dlatego uznany został za carewicza rosyjskiego Montparnassu.

Rozdział V poświęcony jest sylwetce Wasilija Janowskiego i zatytułowany „*Rosyjskość*” w obliczu kultury zachodniej. *Studium przypadku Wasilija Janowskiego*. Podobnie jak w poprzednich częściach tu również przywołujemy zarys biografii pisarza, a w dalszej części poddana analizie została jego książka autobiograficzna *Pola Elizejskie. Księga pamięci*. Zauważyliśmy, że tematem wspomnień *Pola Elizejskie* są nie tylko bohaterowie

emigracyjnego życia i wydarzenia z nimi związane, ale przede wszystkim analiza pojęć takich jak wolność, moralność, istota pisarstwa czy postawa człowieka wobec świata wartości. Janowski odwołuje się w swoim tekście do stereotypów związanych z rosyjską tożsamością kulturową, ale także z duchowością. Stara się bądź to nadać nowe sensy utartym cechom rosyjskiej mentalności, bądź piętnuje te, których jego zdaniem wykorzeni się już nie da.

W badaniach nad autobiograficznym dziełem pisarza zwróciliśmy uwagę na to, że wspomnienia Janowskiego są galerią portretów emigrantów rosyjskich (pojawiają się w nich m.in.: Borys Popławski, Jurij Felzen, Wiktor Mameczenko). Nie ma tu budowy treści opartej na chronologii, wszystko koncentruje się na postaciach. Niemniej jednak z książki wyłania się obraz emigranta rosyjskiego skonfrontowanego z zachodnim, paryskim życiem na emigracji. Janowski porównuje swój świat emigracyjny, paryski czy później nowojorski z obrazem Rosji nie tylko takim, który pamięta i zna, ale z tym wyobrażonym w literaturze i kulturze. Najczęściej Janowski jest krytyczny wobec swojej ojczyzny i warunków w niej panujących. Źle ocenia rosyjski patriotyzm, podejście do wolności, pozycję kobiety w społeczeństwie, mentalność rosyjską czy stosunek do pracy. Pisarz buduje opozycje: Rosja – Zachód, zniewolenie – wolność, strach – odwaga, szczodrość – chciwość, religijność – ateizm. Podkreśliliśmy również, że Janowski krytykuje Rosję, zwłaszcza tą, która powstała po przewrocie październikowym i dlatego też wybiera europejską drogę własnego rozwoju. To idee zaczerpnięte z zachodniej kultury stały się fundamentem jego tożsamości kulturowej.

Rozdział VI nosi tytuł *Kobieta emigrantka. Studium przypadku Niny Berberowej*. Ta przedstawicielka młodego pokolenia emigracji rosyjskiej pierwszej fali pozostawiła po sobie wspomnienia zatytułowane *Podkreślenia moje. Autobiografia*. W analizie wspomnień zauważyliśmy, iż Berberowa po przyjeździe do Paryża była otwarta na nową kulturę, porzuciła багаż doświadczeń, tradycji, wspomnienia ludzi i domu rodzinnego. Przyjmowała świat zachodni, utożsamiała się z nim, ale jednocześnie nazywała się Rosjanką, była świadoma swego pochodzenia. Jej tożsamość kulturowa była zatem konglomeratem wielu wartości i znaczeń, dlatego też jedną z części rozdziału zatytułowaliśmy *Kosmopolityczna tożsamość kulturowa*. Berberowa nazywała się obywatelką świata, a zatem kosmopolitką. Podejście takie wynikało nie tylko z jej pochodzenia, ale również wizji świata i samej siebie. Chciała być wolna to znaczy nie przywiązana do żadnego miejsca jak dom rodzinny czy państwo, z którego pochodziła. Krytykowała również szufladkowanie jej twórczości poprzez np. przypisywanie napisanego przez nią utworu do określonego gatunku literackiego.

Wysnuliśmy zatem wniosek, że na kształtowanie się tożsamości kulturowej Berberowej w dużej mierze wpłynęło określenie własnych mitów i symboli, które stały się dla niej życiowymi drogowskazami. Ponadto wykorzystuje ona proces spisania autobiografii jako sposób na poznanie samej siebie. Używając mitów i czerpiąc z tradycji kultury autorka dawała czytelnikowi wskazówki, które miały na celu pomóc mu w odszyfrowaniu jej tożsamości.

W kolejnej części rozdziału wskazaliśmy na fakt, że na tożsamość pisarki w istotnej mierze wpłynęła jej osobowość silnej kobiety. Była niezależna finansowo, silna fizycznie i emocjonalnie, miała zawód, odnosiła sukcesy, nie przywiązywała się zbyt emocjonalnie do nikogo, tak jeśli idzie o miłość jak i przyjaźń. Za takimi działaniami stał cel wykreowania swojej tożsamości kulturowej konfrontującej rosyjski wizerunek kobiety, na którym została wychowana z zachodnioeuropejskim, który w dzieciństwie znała z literatury, a którego w czasach emigracyjnych doświadczyła.

Napisanie autobiografii miało, naszym zdaniem, dla pisarki znaczenie nie tylko egzystencjalne, ale także było swego rodzaju społecznym usprawiedliwieniem. Berberowa pragnęła bowiem objąć siebie światu.

Ostatni Rozdział VII zatytułowany jest *Walka w obronie człowieczeństwa w obliczu totalitaryzmu. Studium przypadku Borisa Vildé*. Analizowana jest tu postać pisarza Borisa Vildé, autora *Dzienników i listów z więzienia. 1941-1942*, które napisane zostały w języku francuskim w więzieniu tuż przed śmiercią. Zauważyliśmy, że Vildé jest przykładem pisarza młodego pokolenia rosyjskiej emigracji, Rosjaninem z obywatelstwem francuskim, walczącym w obronie obcego mu państwa. Był bowiem jednym z założycieli francuskiego ruchu oporu „Résistance” i walczył przeciwko niemieckiemu agresorowi.

W toku analiz podkreśliliśmy, że tematycznie i merytorycznie są to zapiski, które można by określić jako duchowe przygotowanie się do nadchodzącej śmierci. Vildé porusza w *Dziennikach* wiele fundamentalnych tematów. Rozważa między innymi zagadnienia: mądrości, rozumu, dobroci, szczęścia, nieśmiertelności, życia i śmierci, chrześcijaństwa, Boga, buddyzmu, miłości, sztuki, twórczości, prawdy i in. Przemyślenia pisarza na tematy życia, śmierci czy miłości wskazują na jego silne przywiązanie do tradycji chrześcijańskiej, z której czerpie podążając za myślą m.in. św. Augustyna wierząc w pierwiastek duszy nieśmiertelnej, ale również w potęgę miłości, która chroni go przed marazmem doczesności. Pisarz zastanawia się nie tylko nad tym kim jest jako człowiek-osoba, ale także nad tym kim

jest w otaczającym go świecie. Pojawiają się także w jego zapiskach kwestie różnic kulturowych pomiędzy Wschodem i Zachodem.

W badaniach nad owym tekstem zaznaczyliśmy, że Vildé zauważył, iż w obliczu zniewolenia najważniejszy jest człowiek i jego człowieczeństwo, a pamięć o godności ludzkiej i o ważności człowieka jako osoby pozwala na przekroczenie granicy własnego ja i wierę w to, że śmierć nie jest ostateczna. Tym samym przyłącza się on, naszym zdaniem, do najważniejszych idei, jakie odnaleźć można w twórczości młodego pokolenia emigracji rosyjskiej pierwszej fali.

W Zakończeniu swoje miejsce znalazły konkluzje i podsumowanie przeprowadzonych analiz. Uznaliśmy, że młode pokolenie emigracji rosyjskiej posiadało pewne cechy wspólne (choć, co rozumiałe, nie były one reprezentatywne dla wszystkich). Zaznaczyliśmy, że na unikalność owej generacji wskazują: życie w poczuciu niezrozumienia, eskapizm, przeświadczenie o niezauważeniu zwłaszcza przez starsze pokolenie emigracji, umiłowanie wolności, skłonność do mistycyzmu, samotność, przeżyta trauma, pesymizm. Zaakcentowaliśmy, że zrozumienie tożsamości kulturowej owej generacji zakłada przyjęcie istnienia pewnego projektu konstrukcji tożsamości. Podaliśmy cechy odróżniające młodszą generację od starszej, co ma na celu określenie istoty fenomenu tego pokolenia i poszczególnych twórców.

Zauważyliśmy, że cechą tego projektu był mariaż kulturowy francusko-rosyjski, który opierał się na opozycji „rosyjskości” i „europejskości”. Odwołaliśmy się także do antropologii kultury rosyjskiej, w której pojawiają się takie figury jak dekabrysta, zbędny człowiek, poeta przeklęty czy rosyjski Europejczyk. I to właśnie z ostatnią grupą odnajdujemy największe podobieństwa. Zaznaczyliśmy, że to nie pochodzenie narodowe było istotne dla „synów” emigracji, a wyznawane wartości: godność i wolność człowieka, które czyniły z nich Europejczyków.

Integralną częścią pracy jest zamieszczona na końcu Bibliografia oraz streszczenie w języku angielskim.